Toplumun Paramiliterleşmesi: Devlet Aklı + Derin Millet Simbiyozu

https://birartibir.org/devlet-akli-derin-millet-simbiyozu/

Söyleşi: Bekir Avcı
5 Nisan 2023
Depremin hemen sonrasındaki sokak şiddeti, paramiliter güçler, tribünlerdeki "Yeşil" posteri ve beyaz toros tehditleri, Hüda-Par'ın iktidar koalisyonuna katılması... Tüm bunlar ne anlama geliyor? Bu tabloda gidilecek seçimden rejimin beklentisi ne, toplumsal muhalefeti bekleyen ne? Paramilitarizm konusunda çalışan tarihçi, Université libre de Bruxelles'de (Brüksel Özgür Üniversitesi) doktora sonrası araştırmacı Ayhan Işık'ı dinliyoruz.

Pavel Filonov

6 Şubat'taki depremler sonrası, sık sık mülteci düşmanlığına, işkence ve linç haberlerine şahit olduk, bu olayları teşvik eden, körükleyen siyasi açıklamaları okuduk. Giderek dozu artan bu düşmanlık duygusunu ve şiddeti nasıl yorumluyorsunuz?

Ayhan Işık: Saldırılar özellikle mültecilere, Suriyeli göçmenlere yönelikti. Birkaç gün önce de göçmenlere işkence yapan bazı askerler tutuklandı. Afetler gibi olağanüstü zamanlarda hukuki kurallar, ahlâki normlar, siyasi tutumlar hem silikleşir hem de çok belirgin bir biçimde gün yüzüne çıkar. Her şeyin altüst olduğu deprem sonrasında, insanların umut bağladığı, birincil muhatap olarak gördüğü devlet kurumlarından beklenen yardımların gelmemesi birikmiş bir toplumsal tepkinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Sosyal medya etkisiyle bütün aksaklıkların, sorunların çok hızlı görünür hale gelmesiyle tepkiler ânında tüm ülkenin gözleri önüne serildi. Deprem sürecinde sıkça dillendirilen "*devlet nerede*?" eleştirisi Türkiye'de her şeyden kutsal görülen devletin itibarına karşı bir saldırı olarak kabul edildi. "*Devlet nerede*?" sorusuyla kristalize olan eleştirileri silikleştirmek, görünmez kılmak ve insanların dikkatlerini başka taraflara yönlendirmek için muhtemelen göçmenlere yönelik linç kampanyası organize edildi.

Şehirlerin yerle bir olduğu, resmi sayılarla on binlerce insanın yaşamını yitirdiği bir durumda bile böyle bir çabaya girilmesi ne anlama geliyor?

Eleştiri kültürünün oturmadığı, sadakat ile linç arasında salınan bir toplumsal yapıda devlete yönelik ifadeler hem devletlûlar hem de geniş kesimlerce "saldırı" şeklinde algılanır ve engellenmek istenir. Modern Türkiye tarihinde bunun birçok örneğini biliyoruz. Kıbrıs'ta 1974 öncesi cami yakmak, Kürdistan'da 1990'larda savcıları sindirmek için evlerinin yakınlarına bombalar atmak, 1955 İstanbul pogromu gibi "operasyonlar" ve daha sayılamayacak kadar olay var.

Örnek verdiğiniz bu saldırıların planlı olduğunu ve yukarıdan organize edildiğini biliyoruz. Son dönemde tanık olduğumuz olaylar da öyle mi?

Göçmenlerin yağmacı olarak hedef gösterilip günah keçisi haline getirildiği haberlerin dolaşıma sokulması büyük ihtimalle devletin belli kurumlarının organize ettiği ya da yönlendirdiği bir durumdur. Toplumun geniş bir kesiminde linç kültürü, ötekine nefret, ırkçılık gibi oldukça "sağlam" bir altyapı ve tarihsel miras var. Askerlerin sekiz Suriyeliyi linç edip ikisinin ölümüne neden olduğu olay, bunun devletin güvenlik kurumlarından ve sivillerden müteşekkil bir yapıyla organize edildiğini gösteriyor. Türkiye'deki katliamlar, linçler, pogromlar dikkatle incelendiğinde bu organizasyon biçiminin süreklileşmiş bir metod olarak kullanıldığı varsayılabilir. Bu eylemler devlet yetkilileri tarafından reddedilebiliyor, hukuki açıdan devlet kurumları sorumluluğu üstlenmiyor. "*Rutin dışı bir olay*" olarak kabul ediliyor. Dolayısıyla, bir-iki asker veya polis gözaltına alınır, sivillerden birkaç kişi tutuklanır ve "*birkaç kendini bilmezin eylemi*" olarak konu kapatılır. Süreklileşmiş bir cezasızlık kültürü var. Toplumun çoğunluğu ise böylesi zamanlarda "ötekine" karşı yapılan eylemlerin cezai bir karşılığının olmadığını, hatta failin ödüllendirildiğini yakın tarihten gayet iyi biliyor. Böyle bir karşı hafıza oluştu. Dolayısıyla, toplumun bir kesimine gözdağı verilmek istendiğinde, kimi siyasetçilerin ya da sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanları daraltılmak istendiğinde linç mekanizması devreye sokulabiliyor. Bu sadece devletin

kurumlarıyla veya devlet aklıyla ilgili bir durum değil. Mehmet Ağar'ın ifadesiyle "*derin millet*"le de ilgili bir durum. Devlet aklı ve toplumun geniş bir kesimi arasındaki simbiyotik (talan ekonomisi ve ideolojik birliktelik) ilişkinin bir sonucu.

Devlet aklı ile toplumun çeşitli kesimleri arasındaki bu simbiyotik ilişki nasıl işliyor?

Devlet aklı ve toplumun geniş bir kesimi arasındaki hukuksuzluk, şiddet, linç ve inkâra dayalı simbiyotik ilişkiyi anlamak için hem geçmişe hem de güncele bakmak gerekiyor, zira süreklilik arz eden tarihi bir meseleden bahsediyoruz. Devlet bir kurumlar topluluğu, toplumdan besinini alan ve aynı zamanda onu sistematik olarak besleyen bir mekanizma, bir yönetim ve sermaye biriktirme aracı. Devletin insan malzemesi toplumdan çıkıyor. Peki, bu nasıl bir toplum? Katliamlar ve soykırımlarla dolu bir tarihi olmasına rağmen, bu tarihin hiçbir dönemiyle yüzleşmemiş, yaptığı her şeyin yanına kâr kaldığını bilen, "*nasılsa bir cezasızlık sistemi var, nasılsa 'devletin bekası' gibi kutsal kavramlar üzerinden istediğimi yaparım*" diye düşünen geniş bir toplum kesimi var, toplumun yüzde 60'ı ya da 70'i, belki daha da yüksek bir oran.

Toplumun geniş bir kesiminde linç kültürü, ötekine nefret, ırkçılık gibi "sağlam" bir altyapı ve tarihsel miras var. Askerlerin sekiz Suriyeliyi linç edip ikisinin ölümüne neden olduğu olay, bunun devletin güvenlik kurumlarından ve sivillerden müteşekkil bir yapıyla organize edildiğini gösteriyor.
1920'ler ile 1970'ler arasında siyasi uygulamaları, siyasal partileri ve onların faşizme dair yaklaşımları birbirine benzeyen birkaç ülke var, Almanya, İtalya, Türkiye ve İspanya. Almanya İkinci Dünya Savaşı'nda yenildikten sonra bir yüzleşme yaşadı, mecburi bir yüzleşme. İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletlerin oluşturduğu mahkemeler vasıtasıyla oldu bu. O mahkemelerden sonra Hitler'in katliamları tarih kitaplarına girdi, soykırım ve insanlığa karşı suç işlendiği vurgulandı. Bu konuda özeleştirel bir yüzleşme süreci yaşadılar. İtalya'da da Mussolini yenildikten sonra faşist rejimle bir yüzleşme yaşandı. Daha liberal demokratik bir sistem oluşturmaya çalıştılar. Bu arada, ironik tabii, şu anda Mussolini taraftarı bir başbakan var İtalya'da. Ama 1920'lerdeki, 30'lardaki faşizmin geri dönmemesi için büyük çaba harcadılar. İspanya'da 1970'lere kadar Franco iktidardaydı. 70'lerin ortalarından itibaren İspanya da bir yüzleşme sürecine girdi. Katalanlar ve Basklar özerklik elde etti. Yani, bu ülkelerde geçmişle kısmi bir yüzleşme gerçekleşti. Türkiye'ye gelirsek, 1920'lerden itibaren faşizm dediğimiz, ırkçılık dediğimiz sistem açısından Türkiye'nin adı geçen ülkelerden pek farkı yok. Mustafa Kemal'in manevi kızı Afet İnan'ın Türk ırkını tanımlamak, Türk ulus inşasının maddi ve biyolojik meşruiyetini sağlamak için 60 binden fazla kafatası ölçümü yaptığı söyleniyor. Modern Türk devletinin faili olduğu inkâr, şiddet, asimilasyon ve soykırımlara dair bir yüzleşme gerçekleşmedi. Hâlâ Kemalizmin, tek-parti döneminin politikaları dokunulmaz ve adeta kutsal kabul ediliyor, kolay kolay eleştirilemiyor.

Cumhuriyetin kuruluşunda Mustafa Kemal'in yerel çetelerle işbirliği içinde olduğu, paramiliter grupların, çetelerin modern Türk devletinin oluşumundaki rolleri biliniyor. Gayrimüslimler binyıllardır yaşadıkları topraklardan kovuldu, mallarına el kondu. Aleviler aynı şekilde. Bütün bunlara bir itiraz yükselmiyor. Kürtler topraklarından zorla çıkarılıp öldürüldüğünde hukuk sistemi, yasalar caydırıcı bir rol oynamıyor. Herhangi bir cezai müeyyide yok. İnsanlar devletin yeni ulus inşasında oluşturduğu Sünnilik ve Türklük kategorileri dışındaki herhangi bir kimliğe saldırdığında bunun yanlarına kâr kaldığını biliyor. Bu, hukuk tanımayan ve ahlâki anlamda temelleri baştan çürük atılmış bir toplumsal yapı oluşturuyor. 1915 Ermeni soykırımı, Trakya pogromu, Varlık Vergisi uygulamaları, 1990'larda Kürt iş çevrelerine yönelik katliamlar gibi birçok örnek Müslüman-Türk olmayan grupların sermayelerinin, mallarının nasıl gasp edildiğine dair sayısız vakaya işaret ediyor. Bir el koyma, gasp kültürü var, savaşta elde edilen "ganimet" gibi. Kapitalist sınıfın sömürü düzeninin de ötesinde, hukuksuzlukla teminat altına alınmış bir el koyma nizamı. Erken kapitalist dönemde Avrupa'nın sömürge devletlerinin sömürge siyasetleri gibi. Haliyle bu durum ahlâki değerleri çökmüş bir toplum yaratıyor. Çökmüş de değil aslında, baştan bu değerlerin oturmadığı, oturmasına izin verilmediği bir toplum yaratıyor. Dolayısıyla, felsefi, ahlâki, kültürel, tarihsel kıstasları olan toplum denen mefhumun oluşmasına izin verilmiyor. Toplumun en yaygın ürettiği şey ise hukuksuzluk, daha açık bir ifadeyle, en belirgin özelliği suç üretme kapasitesi oluyor. Doğal olarak, hukukun daha da esnediği durumlarda toplumdaki bu oturmamış ahlâki durum zincirlerinden boşalıyor ve "doğa durumuna dönüş" hali başlıyor.

"Doğa durumuna dönüş"ten ne anlıyoruz?

Erken modern dönem siyaset filozoflarına göre, insanı "doğa durumundan" ayıran, medenileştiren ya da modern zamana getiren ve nihayetinde devlet dediğimiz mekanizmayı kurmaya yönelten şey "sözleşme"dir. Burada temel motivasyon suç, suçlu, hukuk, hukuksuzluk gibi kavramların tanımlarında herkesin ortaklaşabileceği, ortak kuralların konacağı ve bu kurallara herkesin uyacağı bir sistem, modern anlamıyla devlet dediğimiz mekanizmayı kurmaktır. Devlet dediğimiz şey hukuk ya da kurallar bütünüdür. Amerikalı siyaset bilimci, sosyolog ve tarihçi Charles Tilly devlet kurma süreci ile organize suç ilişkisine dair analizler yapıyor. Burada kilit kavram devlet – organize suç – şiddet üçgeni. Hukuk bu üç alanın kimin denetiminde ve kontrolünde olduğunun sınırlarını çizer. Günümüz Türkiye'sine dönersek, kimi cinayetlerin, saldırıların, mafyatik eylemlerin hiçbir yaptırımdan korkmadan, güpegündüz, şehir merkezlerinde rahatça yapılması devletin ve toplumun sözleşmeyle, yani hukukla kurduğu ilişkiyle ilgilidir. Son dönemde Türkiye'deki siyasal karmaşa ve kamplaşmadan mafyaya, uyuşturucu ticaretinden cinayetlere tüm hukuk dışı girift ilişkileri değerlendirdiğimizde, her kesimin kendi kuralını koyduğu, bir toplumsal sözleşmenin bulunmadığı, erken modern dönem filozofların ifadesiyle bir "doğa haline dönüş"ün olduğunu söyleyebiliriz.

Son dönemde Türkiye'deki siyasal karmaşa ve kamplaşmadan mafyaya, uyuşturucu ticaretinden cinayetlere tüm hukuk dışı girift ilişkileri değerlendirdiğimizde, her kesimin kendi kuralını koyduğu, bir toplumsal sözleşmenin bulunmadığı bir "doğa haline dönüş"ün olduğunu söyleyebiliriz.
Bu değerlendirmeden AKP-MHP iktidarı öncesinde iyi işleyen bir hukuk sistemi vardı sonucu çıkarılmamalı. Hem devlet raporlarının hem de modern Türkiye tarihi üzerine son dönemlerde çıkan birçok eleştirel çalışmanın da gösterdiği gibi, topluma karşı bu yasadışı şiddetin varlığını ve devlet elitlerinin çetelerle ilişkisini cumhuriyetin kuruluşuna, Topal Osman'lara kadar götürebiliriz. Toplum ve devlet elitleri uzlaşmaya dayalı bir hukuk sistemi kurmadılar ve hatta yazdıkları anayasalara bile çoğu zaman uymadılar. Türkiye muhtemelen dünyadaki en antidemokratik anayasalardan birine sahip. Irkçı tonları olan, aşırı milliyetçi, ötekileştirici, Sünni-Türk bir anayasa. Bu iki kimlik dışındaki tüm kimlikleri dışlayan bir anayasa. Düşünün ki, bu anayasaya bile uymuyorlar. Bu hukuksuzluk, kuralsızlık ortamına sebep olan ve özellikle 2015 sonrası çok etkili olan bir siyasal atmosfer var. Şu an iktidarda olan güçler bu hukuksuzluğun yürütücüleri. Onlara yakın olanların da onlardan güç alarak bulundukları alanlarda hukuksuzluğu yürüttükleri bir mekanizma oluşmuş. Mafya lideri Sedat Peker'in itiraflarından öğrendik ki, Ege'de bir otele tankla girilmiş. Mafyatik bir grubun gücü buna nasıl yetiyor? Çünkü devlet içinde bağlantıları var, hukuki anlamda kimsenin kendisine dokunamayacağına dair tarihsel-siyasal bilgisi, toplumsal deneyimi ve hafızası var.

1930'daki Ağrı isyanı sırasında devlet güçleri Zilan katliamını gerçekleştiriyor. On binlerce insan uçaklardan atılan zehirli gazlarla, ağır silahlarla öldürülüyor. 1931'de, 1927-30 arasındaki dönemde bu katliamlarda yer alan asker ve milislerin cezalandırılmayacağına dönük bir kanun çıkarılıyor. Bunun bir benzeri de 1991'deki Terörle Mücadele Yasası. PKK'ye karşı çıkarılıyor, ama o kadar geniş tutuluyor ki, özetle şöyle deniyor: "*Kürde istediğini yap, hukuki olarak dokunulmazlığın var.*" 2016'da çıkarılan bir başka kanunla da 2015-16'daki çatışmalarda devletin kullandığı resmi ve paramiliter güvenlik güçlerine dokunulmazlık zırhı verildi. Özetle "*bunları yargılamayacaksınız*" dendi. Hukuksuzluk sisteminin temel dayanağı cezasızlıktır. İşlediği suçun yanına kâr kalacağını anladığı andan itibaren insanlar her şeyi yapar.

Amedspor maçında Bursaspor tribünleri

JİTEM'in kullandığı "Yeşil" kod adlı tetikçi Mahmut Yıldırım'ın posterlerinin açıldığı, ırkçı saldırılara sahne olan Bursaspor-Amedspor maçı bize ne anlatıyor?

Bursa tribünlerinde seyirciler tarafından açılan "Yeşil" kod adlı Mahmut Yıldırım ve beyaz Toros pankartları 1990'larda aktif olan paramiliter grupları ve üyelerini sembolize ediyor. Bu sıradan bir Bursaspor taraftarının hatırlayıp kullanacağı bir ayrıntı değil. Devletin belli kurumlarıyla ilişkili kimi sivillerin talimatla ya da inisiyatif alarak kalkışabileceği bir davranış. Bu mizansen korkutma ve tehdit mesajı içeriyor. "*1990'lardaki gibi sizi faili meçhul bir biçimde kaybederiz, evlerinizi yakarız*" mesajıdır bu. Devletin ilgili kurumları ve Türkiye Futbol Federasyonu bu kişileri tespit edip gerekli işlemleri yaptı mı, bilemiyorum. Fakat genel kabul bunun cezasız kalacağı yönünde, çünkü linçten birkaç gün sonra MHP lideri Bahçeli bu gözdağını ve şiddeti meşrulaştıran bir açıklama yaptı. Geniş kesimlerin "öteki"

olarak kodladığı gruplara yönelik linç girişimlerinin arkasında bu devlet desteği yatıyor.

Hukuksuzluk ve kuralsızlık ortamının 2015 sonrasında yükselişe geçtiğine dikkat çektiniz. Paramiliterleşme, şiddet ve cezasızlık bağlamında 1990'larla bugün arasındaki temel farklar neler?

90'larda devlet paramiliter gruplarla ilişkisini gizli tutuyordu. Mesela Susurluk'taki kaza şans eseri o gizli ilişkileri ortaya çıkardı. Mecburen TBMM Araştırma Komisyonu kuruldu, dönemin Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş Susurluk skandalıyla ilgili bir rapor hazırladı. JİTEM'le ilgili olduğu söylenen birkaç sayfası yok raporun, en azından biz bilmiyoruz. Ama eksik haliyle bile rapor devletin kimi kurumlarının hukukun üstünde hareket ettiğini, devletin bekası gerekçesiyle hukukun çiğnendiğini ortaya koyuyor. 90'lar Kürtlere karşı korkunç eylemlerin gerçekleştirildiği bir dönem, ama buna rağmen bazı yargıçlar bu süreci araştırdı, birkaç rapor çıktı ortaya. Ama günümüzde, bu karanlık ilişkiler ağı normalleştirildi. "*Hukuksuzluğun sistemi oluşturuldu*" derken bunu kastediyorum.

Bursa tribünlerinde açılan "Yeşil" kod adlı Mahmut Yıldırım ve beyaz Toros pankartları 1990'larda aktif olan paramiliter grupları ve üyelerini sembolize ediyor. Bu sıradan bir taraftarın hatırlayıp kullanacağı bir ayrıntı değil. "1990'lardaki gibi sizi faili meçhul bir biçimde kaybederiz, evlerinizi yakarız" mesajıdır bu.

2015 sonrasında TSK'nın yapısını nasıl görüyorsunuz, orada değişenler ve değişmeyenler neler?

Cumhuriyet'in kurucu kadrosu İttihat ve Terakki mirasından geliyor. İttihat ve Terakki'yi kuranlar geç Osmanlı döneminden okumuş, entelektüel bir ekip. Sivil okumuş kanat 1906-1907'de tasfiye ediliyor ve 1908'den itibaren asker kökenli figürler etkin oluyor. Enver ve Cemal'i biliyoruz, Talat asker değil, ama bu bir gelenek. Soykırım gibi kitlesel şiddet yöntemleriyle, nüfus mühendisliğiyle yeni bir devletin oluşmasına yönelik sermaye birikim süreci gerçekleştiriyorlar. Cumhuriyette de devam ediyor asker kökenlilerin yönetimdeki etkisi, Mustafa Kemal de dahil olmak üzere. Bir devlet eliti oluşuyor. Bu elit her şeyin, yasaların da üzerinde pozisyonlanıyor. Çok partili sistemle birlikte Türkiye'de bir yarılma gerçekleşiyor. Tek partili dönemde ordu, parti, siyaset, hepsi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kontrolündeydi. Çok partili dönemde devletin güvenliği açısından farklı bir balansa ihtiyaç duyuluyor. "Derin devlet", "ikili devlet", "gölge devlet", "devlet aklı" denilen mekanizma da o süreçle birlikte sistemini oluşturmaya başlıyor. 1950'lerden itibaren, resmiyette ve görünür alanda siyasal partiler iktidarda olsa da TSK siyaset üzerinde tartışmasız bir ağırlığa sahip. On yılda bir gerçekleşen darbe ve muhtıralarla da bunu biliyoruz. 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte TSK Batı ülkeleriyle entegre bir yapıya dönüştü. Ordu 2010'lara kadar siyasette özerk bir yapı olarak kaldı. Öte yandan, TSK homojen de değil, içerisinde

farklı fikirler vardı. Kürt meselesi gibi bazı yapısal meselelerin sadece şiddetle değil, siyaset yoluyla da çözümü olduğuna ilişkin düşüncelerini cılız da olsa dile getiren üst rütbeli subaylar vardı. Fakat ordunun siyaset üzerindeki tahakkümünün sürmesini isteyen ekip hep çoğunluk olan ve "başarı" sağlayan gruptu. Asker MGK aracılığıyla hep siyaset üstü, siyaseti yönlendiren bir pozisyondaydı. 2014-15'lere kadar böyle devam etti. Sonrasında yavaş yavaş formu değişmeye başladı TSK'nın. AKP'nin istediği bir forma sokuldu. Ordunun sözünü ettiğimiz yasadışı şiddet ile ilişkisi hep tartışıldı. Güvenlik bürokrasisinden emekli olanların anılarını okuduğumuzda, "devletin güvenliği" gerekçesiyle birçok yasadışı eylemin aktörleri olduklarını rahatlıkla itiraf ettiklerini görüyoruz.

Bursaspor-Amedspor maçında sahaya atılan "maddeler" arasında kurşunlar da vardı

Kendisini "*stratejik danışmanlık, özel savunma ve güvenlik eğitimleri ile donatım alanlarında hizmet veren*" bir şirket olarak tanıtan SADAT'ı nasıl ele almak gerekir?

SADAT bir güvenlik şirketi. Ambleminde de görüldüğü üzere, Müslüman ve Türki ülkelere danışmanlık verdiğini söyleyen bir askeri eğitim ve danışmanlık şirketi. Fakat, hem Suriye iç savaşındaki rolü hem Libya ve Karabağ'a gönderilen paramiliter ve vekil gruplarla ilişkileri düşünüldüğünde devlet siyasetindeki rolünün tahmin edilenin ötesinde olduğunu söyleyebiliriz. Yine SADAT'ın bazı üyelerinin TSK ile ortak hareket ederek askeri liselere öğrenci alımlarında rol aldığı ileri sürüldü, bir üyesinin birkaç yıl boyunca mülâkatlarda, işe alımlardaki komisyonda yer aldığı gazetelere yansıdı. Örneğin, *Gölge Ordu –SADAT'ın Sır Perdesi Aralanıyor* (Ersin Eroğlu – Caner Taşpınar, Kırmızı Kedi, 2022) başlıklı kitapta bu ilişkiler anlatılıyor. Siyasetçiler sık sık eğitim kampları düzenlendiğinden ve paramiliter faaliyetler yürütüldüğünden bahsediyor.

SADAT'ın JİTEM'den farkı ne?

2015 sonrası birçok şey gibi paramiliter grupların da formu değişti. JİTEM daha gizli saklıydı, devlet hâlâ varlığını kabul etmiyor örneğin. SADAT ise resmi bir güvenlik şirketi. JİTEM 1980'lerin sonlarında dönemin jandarma komutanlığına bağlı, fakat yasadışı olarak kurulmuştu. Birçok şehirde birimleri vardı. Susurluk Raporu'na, 2008 sonrası açılan birçok faili meçhul davanın iddianamelerine girse de, devlet resmi olarak hiçbir zaman varlığını kabul etmedi. Fakat SADAT ya da benzeri birçok askeri güvenlik şirketi resmi prosedürlere göre kuruldu –emekli bir asker olan SADAT eğitmeni Önder Akgün, SADAT benzeri Atatürkçü güvenlik şirketlerinin de olduğunu, Libya'da eğitim verdiklerini açıklamıştı.

90'larda devlet paramiliter gruplarla ilişkisini gizli tutuyordu. Mesela Susurluk'taki kaza şans eseri o gizli ilişkileri ortaya çıkardı. Günümüzde, bu karanlık ilişkiler ağı normalleştirildi. "Hukuksuzluğun sistemi" oluşturuldu.

İç işleyişi nasıl SADAT'ın?

Çalışma alanım spesifik olarak askeri danışmanlık şirketleri değil. SADAT'ın internet sitesinde 2012'de İstanbul'da kurulduğu belirtiliyor. Uluslararası güvenlik alanında, özellikle İslâm ülkelerine özel harp konusunda danışmanlık veren bir şirket. Hatırlarsanız, geçen sene Kılıçdaroğlu şirketin merkezine giderek seçim öncesi dönemde çıkabilecek "*her türlü kaostan SADAT gibi paramiliter danışmanlar sorumlu tutulacaktır*" demişti. JİTEM'in de gayriresmi merkezini herkes biliyordu, ama devlet bunu kabul etmiyordu. SADAT'ın yetkilileriyle yapılan söyleşilerde danışmanlıklar aracılığıyla kimi ülkelerin ordularına hizmet verdikleri, danışmanlıktan elde edilen ücretlerle çalışmaların yürütüldüğü vurgusu var. Öte yandan, hem Sedat Peker hem de devlet bürokrasisi içindeki bazı insanlar SADAT'ın Suriye'deki iç savaşta, Libya'da, Karabağ'da kilit bir rol aldığını ifade ediyor. "15 Temmuz'da bir anda sokağa çıkan eli silahlı, sakallı kişilerin" SADAT'la ilişkili olduğu iddia edildi.

Türkiye menşeli, iktidara yakın bir kurum Libya'da ya da başka bir Afrika ülkesinde danışmanlık hizmeti veriyorsa, bu ülkelerin ordularını eğitiyorsa, Türkiye ordusunun reorganize olmasındaki rolü de doğal olarak tartışılır. Bildiğiniz gibi, SADAT'ın lideri Adnan Tanrıverdi bir dönem cumhurbaşkanı danışmanı olarak görev yaptı. Bu kurum diğer birçok ülkede orduların dönüşümünü sağlıyorsa, kendi ülkesindeki ordunun dönüşümünde de etkisi olduğunu düşünmek yabana atılacak bir iddia değildir.

SADAT yönetim kurulu, 2012

SADAT'ın TSK'yla ilişkisi nasıl? Örneğin, TSK'nın silahlarını mı kullanıyor?

Onu bilmiyoruz elbette. Gittiği ülkelerin ya da TSK'nın silahlarını kullanmış olabilir. Kendi silahları olabilir. SADAT'ın yetkilileri TSK'nın silahlarını kullanmadığını söylüyor, ama devletin iç ilişkilerini çok iyi bilen Sedat Peker ÖSO'ya (Özgür Suriye Ordusu) silahları SADAT'ın gönderdiğini söylemişti. Bir taraftan böyle girift ilişkiler var, bir taraftan da SADAT'ı sadece danışmanlık şirketi gibi göstermeye çalışan naif yaklaşımlar var. Ama, güçlü ilişkilere sahip, cumhurbaşkanlığı başdanışmanlığı yapmış, MGK içinde yer alan bu derece etkin bir insanın sadece danışmanlıkla bu süreçlerde yer aldığını söylemek eksik kalır.

"*Devlet siyasetindeki rolü tahmin edilenden fazla*" dediniz SADAT için. Devletin dönüşümündeki rolü nedir?

ASSAM adlı *think-tank* kuruluşunu SADAT'ı kuran ekip olarak düşünebiliriz. Onların çıkardığı bir anayasa taslağı var. Orada "*ordu MSB'ye bağlanmalı, Jandarma İçişleri'ne bağlanmalı*" deniyor. Bunlar gerçekleşti. 2016'dan itibaren Suriye'deki, Rojava'daki Türkiye'nin işgal girişimlerinde ya da işgallerin arka planında da SADAT'ın olduğu söyleniyor. Eski Kemalist ya da ulusalcı subaylar da olsa aynı şeyi yapar mıydı? Muhtemelen yapardı. Çünkü karşılarında Kürtler var. SADAT'ın da, Erdoğan'ın da, ulusalcı kesimin de Kürtlere ve Kürt meselesine bakış açısı çok ortak ve net. Kürtlerin herhangi bir hak, hukuk ve statü elde etmemesi için her türlü politikayı yürütecek fikri ve siyasi bir arka planları var. Fakat Rojava ya da diğer yerlere yapılan saldırılarda hangi grubun daha etkili olduğunu soruyorsanız, SADAT'ın böyle bir rolü olduğu söyleniyor.

SADAT dahil, özel askeri gruplar düzensiz savaş kapasitesinin uygulanmasına, yani devletin yapılmasını istediği, ama sorumluluğunu kabul etmediği eylemlere

talip oluyorlar. Bu yüzden devletler bu silahlı grupları çok yüklü ekonomik rantlar karşılığında taşeron olarak işe alıyor.

SADAT'ın iştigal ettiği "askeri güvenlik" denen faaliyet alanının tam olarak çerçevesi nedir?

Bu ağırlıklı olarak ABD ve İngiltere gibi az sayıda ülkenin tekelinde olan bir alandı. Ama son dönemde Çin, Rusya ve Güney Afrika gibi ülkeler de askeri danışmanlıkta etkin olmaya başladı. Türkiye çok geriden geliyor bu açıdan. Bu ciddi bir pazar ve SADAT burada Türki ve Müslüman ülkelerin pazarına talip. O ülkelerdeki orduların dönüşümünde, reorganizasyonunda rol alıyor.

Daha önceki söyleşimizde "devletin düzensiz savaş kapasitesinin ihracından" bahsetmiştiniz. Bunu mu yapıyor SADAT?

Evet, bunda da rolü olduğu söylenebilir. Bunun bir aracısı SADAT. Fakat düzensiz savaş kapasitesinin ihracını SADAT'la sınırlandırmıyor devlet ya da devlet içindeki etkili gruplar.

SADAT'tan başka kimler, hangi yapılar var?

Sözcü gazetesinde bir emekli binbaşının Libya'da eğitim verirken fotoğrafları yayınlanmıştı. Oradaki söyleşide, "*İki ay önce Libya'da eğitim verdim. O zaman başka bir akademide ve bizim gibi düşünen, pırıl pırıl kadrosu olan bir şirket adına eğitim verdim, şimdi de SADAT için veriyorum*" diyordu. Yani, kim hizmet talebinde bulunuyorsa, orası için çalışıyor. Subay kendisini de, diğer "pırıl pırıl grubu" da Atatürkçü olarak tanımlıyor. Burada kilit nokta "*başka bir şirket*" vurgusu. Güvenlik danışmanlığı veren şirketlerin pazarı çok büyük. Çünkü devletler taşeron, vekil, yani "*proxy*" gruplar arıyorlar. Mesela Rusya'nın *Wagner*'i bunların en büyüklerinden biri, 40-50 bin civarında elemanı olduğundan bahsediliyor. Bu gruplar, devletlerle anlaşarak cezaevindeki mahkûmları çıkarıp çatışmalarda kullanabiliyor. SADAT'ın kaç elemanı var, bilmiyoruz. *Wagner* Ukrayna savaşı nedeniyle dünyanın çok dikkatini çeken bir grup. Rusya'daki iktidar içi çekişmelerden kaynaklı hakkında bilgilerin sızdığı bir grup. SADAT hakkında görece daha az bilgi sahibiyiz. Mesela o subayın anlattıklarından şu an AKP'yle ittifakta olan diğer ulusalcı grupların da bu pazardan pay kapma uğraşında olduğu anlaşılıyor. Asıl payı muhtemelen SADAT kapıyor, ama büyük bir pazar bu. Genelde "*SADAT daha İslâmcı, diğerleri daha Kemalist ya da ulusalcı*" diye düşünülüyor. İki ayrı kategoride farklı grupların olması ilginç. AKP'nin bu kadar etkin olduğu bir ortamda, SADAT'tan başka ulusalcı askeri danışmanlık şirketlerinin de olması bu alana yeni grupların dahil olduğunu ve rantın büyük olduğunu gösteriyor.

Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati, Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, SADAT kurucusu Adnan Tanrıverdi

Siyaset bilimci Zafer Yörük 22 Ocak tarihli *Yeni Yaşam*'daki "SADAT *yahut Wagner*" başlıklı yazısında, "*Erdoğan, bir özel ordu kurma fikrini Putin'den almış olabilir. Çünkü Wagner ile SADAT arasında önemli paralellikler göze çarpıyor*" diyordu. Yörük Rus ordusuyla *Wagner* arasındaki çelişki ve çatışmalara da dikkat çekiyor. TSK ile SADAT arasında nasıl bir ilişki var? Birlikte operasyon yapıyorlar mı mesela?

Zafer hocanın söylediği gibi, iki grup arasında ciddi benzerlikler var. SADAT *Wagner*'den (2014) daha önce kuruluyor. Ülkeler paramiliter grupları, yasadışı şiddet kullanan grupları kurarken birbirlerinden etkilenirler. İkinci Abdülhamid Hamidiye Alayları'nı Rus Kazaklarından esinlenerek kurdurmuştu. İttihatçılar 1914'te genç paramiliter derneklerini Alman ve Belçikalı askeri danışmanların yönlendirmesiyle kurmuştu. Özel Hap Dairesi gibi birçok gizli askeri birim ya da paramiliter grup Batı bloku ülkelerinin NATO üyelikleri sonrası gerçekleşti. *Wagner* çok daha açık biçimde orduyla birlikte hem Suriye hem de Ukrayna'da savaşa dahil oluyor. SADAT'la ordunun birlikte operasyon yapıp yapmadığını bilemiyoruz. Fakat eski bir SADAT üyesinin basına yansıyan itiraflarından birlikte hareket ettikleri anlaşılıyor. Şöyle düşünebiliriz: SADAT'ın üyeleri kim? Eski ordu mensupları. ABD'deki *Black Water*, Rusya'daki *Wagner* ve dünyanın birçok yerindeki benzeri askeri danışmanlık grubunda olduğu gibi. Dünyanın çeşitli bölgelerinde 1700 askeri danışmanlık şirketinin faal olduğu söyleniyor. Bunların hemen hepsinin elemanları eski ordu mensupları.

Bu grupların para haricinde başka bir beklentileri var mı?

SADAT dahil, özel askeri grupların genel olarak talip oldukları birkaç şey var. Birincisi, orduların hukuki açıdan sınırlarını, neyi nereye kadar yapacaklarını çok iyi biliyorlar. Yani ordunun gidemediği alanlara talip oluyorlar. Bu gayri nizami harp demek. Hem paramiliter gruplar hem düzensiz savaş kapasitesi diyebileceğimiz şey. Hukuk dışına çıkma potansiyelinin çok yüksek olduğu bir alandır bu. Normalde devletin resmi ordusuyla yürüttüğü savaşa konvansiyonel çatışma – savaş diyoruz. Bu gruplar düzensiz savaş kapasitesinin uygulanmasına, yani devletin yapılmasını istediği, ama sorumluluğunu kabul etmediği eylemlere talip oluyorlar. Bu yüzden devletler bu silahlı grupları çok yüklü ekonomik rantlar karşılığında taşeron olarak işe alıyor. Ve yeni bir savaş, yeni bir çatışma tanımı oluşuyor.

Paramiliter gruplar genelde iç savaş ve çatışmalarda kullanılıyor. Türkiye buna da yeni bir form kazandırdı, literatüre yeni bir tanım getirdi: paramilitarizm ihracı. Türkiye düzensiz savaş kapasitesini siyasal amaçları doğrultusunda, dış siyasetinin parçası olarak ihraç ediyor.

Bu alanda çalışan akademisyen ve araştırmacılar Soğuk Savaş sonrası, yani 1990 sonrası için hibrit çatışma modellerinden bahsediyor. Bunlara "yeni savaş", "*proxy* çatışma", "paramiliter çatışma", "düşük yoğunluklu çatışma" deniyor. 90'lardan itibaren savaşlarda ve çatışmalarda metod değişti. Mesela Rusya-Ukrayna örneğinde, düzenli ordusu olan iki ülkenin orduları birbiriyle savaşıyor, ama öte yandan her ikisinin de paramiliterleri ve *proxy* grupları var. Bu gruplardan destek alıyorlar. Rusya Çeçenistan ve Suriye'den alıyor, Ukrayna birtakım "gönüllü" aşırı sağcılardan ve farklı ülkelerden destek alıyor. İki devlet arasındaki konvansiyonel bir savaşta bile paramiliter, *proxy*, hibrit gruplar devrede. Mesela, Yemen'deki iç savaşa bakalım. Savaşın bir tarafı Sünnilerin destekçisi Suudi Arabistan, diğer tarafı Şiilerin destekçisi İran. Suudi Arabistan ve İran kendi aralarında savaşmıyor, ama kendi ekipmanları ve gönderdikleri kimi elemanlar aracılığıyla Yemen'deki farklı grupları savaştırıyorlar. Lübnan hakeza. Suriye'deki, Irak'taki durum da öyle. 90'lardan sonra savaşların yeni bir forma büründüğünün Türkiye de farkında. Eski askerler de, ulusalcısı da, İslâmcısı da "*bu pazarı nasıl kullanabiliriz*"in derdine düştü. Şu anda İslâmcılık revaçta, yarın bir gün Türkçülük revaçta olunca seküler Atatürkçü gruplar ağır basacak. İktidardaki ana fikri yapı hangi grubun elindeyse ona ait gruplar ön plana çıkıyor. Yurtdışına gidiyor, *proxy* grup, paralı asker ya da paramiliter olarak çalışıyorlar.

Bu üç adlandırma arasındaki fark ne?

İdeolojik kimi arka planları olabilir, ama paralı askerlerin temel motivasyonu paradır. Kendilerine kim ödeme yapıyorsa, o para karşılığında belli bir hizmet sunarlar. Bu hizmet bir yeri korumaktan bir ülkede darbe örgütlemeye kadar varabilir. *Proxy*, yani vekil gruplar ve vekâlet savaşları ise daha farklı. Devlet veya devlet dışı bir aktör bir ülkedeki savaştan çıkar umuyor, ama o ülkeye veya güce

direkt saldırmayıp orada çatışan iki gruptan birine destek vererek kendi çıkarlarını elde etmeye çalışıyor. Suriye'deki iç çatışmada Türkiye'nin Suriye Milli Ordusu ya da ÖSO'yu desteklemesi veya kullanması gibi. Paramiliter gruplar ise daha ideolojik. Paramilitarizmin arkasında da parasal motivasyon oldukça belirgin, o ayrı. Hepsi son kertede ekonomik motivasyonda birleşiyor, ama paramiliter grupların ideolojik motivasyonları daha ön planda. Paramiliter gruplar genelde iç savaş ve çatışmalarda kullanılıyor. Türkiye buna da yeni bir form kazandırdı, literatüre yeni bir tanım getirdi: paramilitarizm ihracı. Suriye üzerinden, Libya ya da Karabağ üzerinden ve Avrupa üzerinden paramiliter ihracı yapıyor.

Türkiye hukukun dışına çıkabilecek, orta vadede belki uluslararası ceza mahkemesine gidebilecek kimi eylemlerde direkt muhatap olarak görülmeyeceği bir mekanizma oluşturuyor. Sultan Murat Tugayları, ÖSO, El Nusracılar gibi gruplar eliyle Suriye'deki siyasetini yürütüyor.

Türkiye bunu nasıl uyguluyor ve buradan ne elde ediyor?

Türkiye düzensiz savaş kapasitesini siyasal amaçları doğrultusunda, dış siyasetinin parçası olarak ihraç ediyor. İç siyasetteki kimi argümanları dış siyasetin parçası yaparken bu grupları kullanıyor. Bu da düzensiz savaş kapasitesinin ihracı anlamına geliyor. Düzensiz savaş kapasitesini ihraç ederken sadece paramiliterleri kullanmıyor; hem *proxy* grupları, hem paralı askerleri, hem başka grupları kullanıyor. İç siyasetiyle ilgili kimi sorunları ya da hedefleri ülke dışındaki coğrafyalara yayarken düzenli ordusunu kullanamayacağı için farklı grupları devreye sokuyor. Hukukun dışına çıkabilecek, orta vadede belki uluslararası ceza mahkemesine gidebilecek kimi eylemlerde direkt muhatap olarak görülmeyeceği bir mekanizma oluşturuyor. Sultan Murat Tugayları, ÖSO, El Nusracılar gibi gruplar eliyle Suriye'deki siyasetini yürütüyor Türkiye.

Türkiye düzensiz savaş kapasitesini Avrupa'ya nasıl ihraç ediyor?

Belki silahlı olarak değil ama, *Ülkü Ocakları*, *Osmanen Germania* gibi gruplar eliyle ideolojik olarak Avrupa'ya ihraç ediyor. Bu paramiliter gruplar eliyle Türkiye'deki iktidar iç siyasetteki kimi hedeflerini, amaçlarını Avrupa'ya da yaymaya çalışıyor, kendisine muhalif olabilecek hem Avrupalı hem de Türkiye'den Avrupa'ya geçmek zorunda kalmış nüfus üzerinde baskı aracı olarak kullanıyor bu grupları ve onlar eliyle korku atmosferi oluşturuyor. AKP tek başına iktidarda değil, ulusalcılardan MHP'ye, Vatan Partisi'ne uzanan bir koalisyon var. Şimdi Hüda-Par da eklendi buna. AKP "büyük abi" konumunda, ama ortakları var. O ortaklar askeri güvenlik ve danışmanlık şirketlerinin pazarından pay kapmaya çalışıyor.

Bu ilişkiler ağının içinde, böyle bir atmosferde, iktidar önümüzdeki seçime nasıl bakıyor?

İktidar 2015 sonrasında devleti dönüşüme uğratarak istihbarat ve güvenlik devletine dönüştürdü. Bu dönüşümü "devletin ve toplumun paramiliterleşmesi" olarak ifade etmiştim. Mevcut iktidar koalisyonu yüzü batıya dönük olmaya çalışan bir stratejiden yüzü tamamen doğuya, güneye, kuzeye bakan, ama batıya bakmayan bir siyasal hatta soktu devlet siyasetini. Fakat hâlâ tamamlanmış bir proje değil bu. Erdoğan'ın "*beni bir kez daha seçin, bir daha olmayacağım*" deme nedeni de bu. Devletin düzensiz savaş kapasitesinin bir sisteme kavuşmasını, Ortadoğu'daki ideallerinin gerçekleşmesini istiyorlar. Kürtlerin herhangi bir statü sahibi olmaması için şu anki hükümetin ayakta kalması isteniyor. O yüzden de iktidar, istihbarattan orduya, devleti dönüştürme projesini tamamlamak için seçim döneminde çeşitli hukuk dışı grupları aktive edebilir.

Ülkü Ocakları, Osmanen Germania gibi gruplar eliyle kimi hedeflerini Avrupa'ya da yaymaya çalışıyor, kendisine muhalif olabilecek hem Avrupalı hem de Türkiye'den Avrupa'ya geçmek zorunda kalmış nüfus üzerinde baskı aracı olarak kullanıyor bu grupları ve onlar eliyle korku atmosferi oluşturuyor.

Cumhur İttifakı'na Hüda-Par'ın dahil olmasını nasıl yorumluyorsunuz?

Hüda-Par için Erdoğan "*yerli ve milli bir parti*" dedi. Siyasi ittifaklar çıkar ve ideoloji merkezlidir. Hüda-Par'ın Cumhur İttifakı'na katılması kazan-kazan hesabıyla yapılmış bir ittifaktır. Hüda-Par seçimde Kürdistan'daki illerde HDP karşısında sandıklarda "etkili" olabilecek bir paramiliter potansiyel taşıyor. Yasal bir parti, ama 1990'ların paramiliter grubu Hizbullah'la bağı biliniyor (MHP – ülkücüler ilişkisi gibi). Hüda-Par'ın geldiği gelenek, 1990'larda birçok Kürde karşı faili meçhul cinayetler gerçekleştiren Hizbullah'a dayanıyor. Birçok bürokrat, dönemin birçok siyasetçisi Hizbullah'ı bir dönem PKK'ye karşı –ama aslında PKK destekçisi sivillere karşı– kullandıklarını defalarca dile getirdiler. Hatta JİTEM'in kurucularından Arif Doğan'ın ifadesiyle *Hizbul-Kontra*'yı kendileri kurmuş. Dolayısıyla, 1990'lar gibi olmasa da, devlet elitleri bu grubun mirasçılarını farklı bir biçimde kullanmak istemiş olabilir. Cumhur – Hüda-Par İttifakı seçimde ülkenin batısı için değil, doğusu için düşünülmüş bir ittifaktır.

Millet İttifakı'nı nasıl değerlendiriyorsunuz?

AKP-MHP birinci yüzyılın son siyasal aktörleri. İkinci yüzyılın yeni aktörleri olmaya aday ekip ise Millet İttifakı. Geçmişiyle yüzleşmemiş, birinci yüzyılın devletçi kodlarına sahip CHP ve ilk yüzyılın tüm karanlık mirasını sahiplenen, devleti kutsamış bir İyi Parti var burada. Temel iddiaları demokrasinin ve parlamenter sistemin geri getirilmesi. Önerdikleri, aslında bir restorasyon; çökmüş devlet kurumlarını restore ederek tekrar işler hale getirmek. Millet İttifakı'nın temel derdi devletin kurtarılması misyonudur. Toplum karşısında devleti bu derece kutsallaştıran bir ittifaktan asgari düzeyde dahi demokratik prensipleri uygulaması beklenir mi? Pek sanmıyorum.

Millet İttifakı'nın aktörleri Kürt meselesinde, Alevi meselesinde, dışlanmış ve inkâr edilmiş tüm kimliklere dair tabanlarının zihin yapısını çok iyi biliyor. En temel demokratik taleplere dair ciddi bir tartışma yok. Parlamenter sisteme dönmek elbette olumlu, fakat bu demokrasi değil, restorasyondur. Parlamentonun demokratikleştirilmesi vurgusu çok yetersiz. Hakları hâlâ kabul edilmemiş en az 25 milyonu bulan Kürt nüfusu var, Millet İttifakı bu topluluğun kendi kimliğiyle eğitim görmesini reddediyor, hatta ittifakın ultra-nasyonalist ortağının ifadesiyle, bu konuların masaya getirilmesi dahi reddediliyor. Tartışma ve müzakere olmadan, hangi demokrasiden bahsedilebilir, parlamento ne işe yarayabilir? Bu yaklaşım tekçi, ulusalcı zihniyete dönüşü, Kürt ve ötekileştirilmiş tüm kimliklere karşı devletin bildik eşitsiz, inkârcı siyasetinin sürdürüleceği izlenimi veriyor.

Bütün bu şartlar, hukuksuzluk atmosferi seçimi nasıl etkiler?

Seçim demokratik bir atmosferde olmayacak, bu çok net. Geç Osmanlı'da yapılan ilk seçimlerden birinin "sopalı seçim" olarak anılması ve bu durumun bir asırdan fazla pek de değişmemesi bu toprakların kaderi gibi. Oy çalmak gibi görece "naif" teşebbüslerin yanında, iktidarın seçimi kendi lehine sonuçlandırmak için daha sert tedbirler alma ihtimali de var. 2015 sonrası Türkiye'de hem devlet hem de toplum paramiliterleşti. İktidarın yönlendirmesiyle kimi gruplar bu düzensiz şiddet kapasitesini seçim öncesi, seçim ânı ve seçimin hemen sonrasında harekete geçirebilir. 2015 Haziran seçimleri sonrasındaki gibi ülke şiddet sarmalına sürüklenebilir.

Oy çalmak gibi görece "naif" teşebbüslerin yanında, iktidarın seçimi lehine sonuçlandırmak için daha sert tedbirler alma ihtimali de var. 2015 sonrası hem devlet hem de toplum paramiliterleşti. İktidarın yönlendirmesiyle kimi gruplar seçim öncesi, seçim ânı ve seçimin hemen sonrasında harekete geçebilir.

İktidar hem içeride hem de uluslararası alanda meşruiyetini, desteğini ve enerjisini tüketti. Üstelik, çok büyük bir ekonomik kriz var ve insanlar korktukları için iktidarı sorumlu tutma konusunda çekingen davransalar da seçimde tepkilerini göstereceklerdir. Ayrıca, 2015'teki gibi sınır dışında bir çatışma ortamı yok, Rojava'ya yapılmak istenen operasyon hem uluslararası güçlerin desteklememesi hem de depremdeki büyük yıkım nedeniyle gerçekleşmeyecek gibi. Dolayısıyla, daha küçük ölçekli şiddet eylemleriyle, seçime dair daha teknik ve propagandaya dayalı kimi yönlendirmelerle kazanmayı planlıyor olabilirler. Erdoğan son dönemde Avrupa'da ve genel olarak Batı'da kimi basın organlarının hedefi haline geldi ve diktatör olarak tanımlandı, ama ülke içerisinde eskisi kadar olmasa da güçlü ve seçimin kaderini değiştirecek potansiyele hâlâ sahip. Dolayısıyla, Cumhur İttifakı seçimi şaibeli duruma sokup yeniletmeyi deneyebilir. Kaybetse bile yeterli sayıda vekil bulduğu anda erken seçime gitmeye yönelik adımlar atabilir, seçimler silsilesiyle bir kriz dönemini tetikleyebilir.

Sizce cumhuriyetin yüz yılı geride kalırken ana çatışma hatları neler olacak?

Türkiye'de modern devletin kurumsal yapıları şu an yok. Hukuk biraz oturduğunda, demokrasinin bazı ilkeleri işletilmeye başlandığında birçok şeyin rayına oturduğunu veya iyiye gidebildiğini biliyoruz. Ancak, Türkiye hem devlet hem toplum olarak hâlâ ırkçılığı aşmış değil. O yüzden, altını ısrarla çizmek gerekiyor ki, Türkiye'de en büyük sorun Kürt meselesini de kapsayan ırkçılık ve geçmişle yüzleşmeme sorunudur. Bunların aşılmasına dönük bir adım maalesef yok. Ekonomik eşitsizlik, sınıflar arasındaki uçurum bir diğer çatışma hattı. Bunun önlenmesine, eşitsizliğin azaltılmasına yönelik bir çaba da yok. Aksine, "*Çin yerine bizi tercih edin, ucuz işgücü sunarız*" argümanlarıyla eşitsizlik daha da derinleştiriliyor. Seçim sonrası, yakın vadede bunun değişmesi zor. Öte yandan, Türkiye örneğine az rastlanır bir merkezi devlet modeline sahip. Bu şekilde ülkenin idaresi imkânsız. Teknolojinin bu denli geliştiği, kimliklerin farklılıklarını özgürce yaşamak istediği, yerellerin yönetimlerinde söz sahibi olmak istediği bir çağda bu kadar merkezi bir yönetim modeli çok uzun süre hayatta kalamayacaktır, ya dönüşecek ya da parçalanacaktır. Bunu dönüştürecek olan iktidara aday "altılı masa" değil. Onların talip oldukları şey merkezi devlet yönetimi, vaat ettikleri ise parlamenter sistem; yeni bir anayasa yok, vatandaşlık tanımı ırkçı, üst kimlik tanımı muğlak ve tekçi. Bunları tartışmaya açmadan alternatif bir siyaset üretemezsiniz. HDP'nin, Emek ve Özgürlük İttifakı'nın farkı, dönüştürme potansiyeline sahip olması. Sözlerini sakınmamaları, taleplerini müzakere etmeleri ve iktidarın dönüşümünde rol almak istiyorlarsa bunun belki de parçası olmaları gerekiyor.